

MILAN RAKOVAC, *Socijalistička Republika Hrvatska,*
»IRO« Motovun, 1987.

Pitanje sinteze povijesti neke geografske ili državne cjeline ili, pak, naroda problem je za većinu istraživača što se prihvaćaju toga posla, i to ne samo zbog odgovornosti koja se javlja u svakoga pisca već, možda više, i zbog opsežnosti materijala kojim mora ovladati prilikom izrade takve radnje. Uglavnom zbog toga, čini se, i nema mnogo obimnih pravih povijesnih sinteza, osobito ne onih koje pretendiraju na znanstvenu ozbiljnost, a naročito u nas.

S druge, pak, strane kao da sažetijih i popularnijih sintetskih pregleda ima mnogo više; kao da su njihovi autori slobodniji i hrabriji u kreiranju takvih tekstova; kao da ih sinteza takvoga oblika, manjeg opsega, znatno oslobađa znanstvene odgovornosti za ono što pišu, jer se gotovo isključivo ili potpuno pridržavaju samo onoga što nađu u već objavljenim monografijama, studijama i drugim radovima, u enciklopedijama i sličnim priručnicima.

Po kvaliteti, takvi se tekstovi znatno razlikuju jedan od drugoga, iako je njihova namjena uglavnom ista — da u kombinaciji s obiljem fotografskog (uglavnom — kvalitetnog) materijala, što sažetije upoznaju sve izbirljiviju čitateljsku publiku s temom koju donose, sa životom i razvojem određene sredine ili ličnosti o kojoj pišu. I u nas se počeo ukorjenjivati takav oblik fotomonografskih djela u kojima sintetski, više ili manje uspješno ali ukratko, autori daju svoje viđenje određene problematike, grada, regije, itd.

Tekstu o kojem je riječ autor je književnik Milan Rakovac, i on govori o teritoriju SR Hrvatske. Autor je mogao imati uzore u nekim ranijim sličnim ili barem donekle sličnim izdanjima posvećenim toj tematici, osobito u onima čiji je autor Zvane Črnja (pa i o Hrvatskoj u cjelini), ili u izdanjima koja su u nas objavljena o drugim republikama, regijama, općinama i gradovima. Sva su ta izdanja bazirana na općenitijim historijskim elementima, manje na geografiji, povijesti umjetnosti, muzici, itd., na biologijskoj osnovi, na primjer. I autor toga teksta o Hrvatskoj drži se zadanih uzora, ali samo na prvi pogled; jer, taj autor ne bi bio Milan Rakovac ako ne bi tekst komponirao na svoj veoma već poznati, osoben način.

Taj je pisac pripadnik srednje generacije naših stvaralaca (još donedavno bio je pripadnik mlađe grupe), ali po svome osebnom književnom izrazu i po općenito modernim stremljenima još uvijek ulazi i u redove mlađega hrvatskog odnosno jugoslavenskog naraštaja.

Rakovac se do sada afirmirao na više područja kao kulturni i društveno-politički radnik, kao publicist i novinar, kao autor niza književnih ostvarenja (feljton, putopis, poezija, film, roman). Dobar dio iskustava stečenih na tim poljima Milan Rakovac je prenio i u oblikovanje ove nove knjige. Zato je i stvorio djelo znatne publicističke pa i stručne vrijednosti, a problem kojem se posvetio interpretiran je u više elemenata osebujno, što se osobito odnosi na oblikovanje sadržaja. Dio autorove osobe koji je nesumnjivo naklonjen sferi književnosti, i ovom je njegovu djelu dao pečat literarnosti. Radnja je pisana živim, bogatim i nijansiranim jezikom, odražavajući izraziti Rakovčev senzibilitet i umjetnički nerv. Pojedini dijelovi rukopisa mogu stajati gotovo samostalno, kao svojevrsni lirski segmenti; drugi su, pak, pisani u duhu živih novinarskih zapisa, treći kao stručni refleksi nekih izvornih podataka, četvrti su očito iz oblasti doživljenoga. U cjelini, sve to zajedno izražava autorovu težnju da se Hrvatska na najbolji mogući način i što svestranije prikaže našem čitatelju. Može se, u svakom slučaju, računati sa slojevitom recepcijom djela, jer će u njemu naći zadovoljenje svojih interesa i građanin SR Hrvatske koji i te kako mnogo zna o svojoj domovini, i onaj koji je ne poznaje u ukupnosti njezina razvoja, ali isto tako i recipijent koji malo poznaje Hrvatsku, a želi o njoj dobiti određenu sliku. U cjelovitosti Rakovčeva viđenja, ta je slika doživljena u svojoj jedinstvenosti, s istaknutim svim prednostima i pogodnostima geografskog položaja Hrvatske, s bogatstvima prirodnih dobara što ih posjeduje, a isto tako i s obiljem tvorevina rukú i duha njezina stanovništva, u prošlosti i sadašnjici.

Autor je u šest poglavlja (Hrvatska danas; Regnum Croatiae; Arpadovići i Serenissima, Habsburgovci i Osmanlije; Pjeva »Adrianskoga mora Syrena«; »Lijepa naša domovino«; »Soča 1918 — Trst 1945«) dao korektan uvid u temu koja ima naslov »Hrvatska«, točnije rečeno — »Socijalistička Republika Hrvatska«, i to kao dio SFR Jugoslavije. Dao je osnovicu prirodnih bogatstva Hrvatske, njezine povijesti, kulture, umjetnosti, privrede, ukazao na najbitnije značajke povijesnih događanja i procesa, istakao više ličnosti iz raznih oblasti društvenog života, upozorio i na višenacionalnost zajednice koju je tvorila te koju i danas sačinjava hrvatska cjelina. Dao je podatke i o onima koji su stjecajem povijesnih prilika otišli iz Hrvatske i danas su u susjednim zemljama ili u udaljenijim državama, ne prekidajući niz veza s matičnim područjem. Prikazao je i posizanje za hrvatskim teritorijima, nedaće kojima su bili izvrgnuti, potrebe koje je hrvatsko društvo doživljavalo, bunt i otpor naroda, borbu za opstanak koja je odnosila mnoštvo ljudskih života, a naročito za drugoga svjetskoga rata — najstrašnijeg krvoprolića kojem su narodi i narodnosti Hrvatske bili izloženi u tijeku svoje duge povijesti; isto tako, autor je osvjetlio i NOR i socijalističku revoluciju koja je stubokom izmijenila budućnost naroda i narodnosti Hrvatske odnosno Jugoslavije, u čemu je presudnu ulogu odigrala KPH odnosno KPJ s Josipom Brozom Titom na čelu. Značajnu je pažnju autor ukazao kulturnoj, a u okviru nje i književnoj sferi zbivanja u hrvatskoj prošlosti; s obzirom na svoje književno opredjeljenje, Rakovac je imao bogatu podlogu za oblikovanje svega toga materijala na način koji će čitaoca privući osebujnošću i literarnošću izričaja.

Izdavač je toga djela Izdavačka radna organizacija Motovun, knjigu je postavio Nebojša Tomašević, dizajn je Miodraga Vartebedijana, a urednik je izdanja Kosta Rakić. Na čelu je višočlanog Uredničkog odbora Nikola Ban.

Kujiga je kao cjelina, zapravo, fotomonografija — ima dvadesetak autora mnoštva fotografija koje upravo fasciniraju visokom umjetničkom razinom; autori legendi su Kosta Rakić i Žarko Domijan.

Smatram, ipak, da je u pojedinim dijelovima monografije bilo potrebno intervenirati, s ciljem da se ponešto doda ili ispravi. Tako, na primjer, na str. 43, terminom »Hrvatsko primorje« trebalo je obuhvatiti cijelo primorje SRH, dakle i Istru, koja se u toj rečenici također spominje. Navedeni naziv za obalno područje od Karlobaga do Rijeke koristio se u prošlosti, kratko vrijeme; međutim, danas se to područje sve više naziva Kvarnerskim primorjem. Autor se trebao i na drugim mjestima držati naziva koji koristi naša geografska nauka. Na str. 60 i 220, umjesto tvrdo »č«: »Bašćanska ploča« trebalo je staviti mekano »ć«: »Bašćanska ploča«. Upravo taj spomenik najveći je krsni list našega jezika, a oblik »Bašćanski« izvorni je oblik na teritoriju nastanka ploče; i naš pravopis prihvatio je uzus da se etnici i ktetici pišu prema izgovoru nosilaca pojedinih imena. Na str. 108, prezime Franjo »Petrić« trebalo je imati oblik »Petris«, jer pripadnici obitelji Petris, s istim prezimenom, i danas postoje na o. Krku, u Rijeci, Zagrebu, itd. »Petrić« je današnja tvorevina kojom se nitko od te obitelji ne služi. Veoma je sadržajno poglavlje »Kronologija«; međutim, možda je trebalo pobliže označiti u kojem se kraju Hrvatske nalaze manje poznata mjesta, npr. Šandalja; jer tko — osim manjeg broja ljudi — zna da je u Istri. Nije sigurno da je Tomislav bio kralj. Šteta da nisu spomenuti Dalmatinski i Istarski sabor za Habsburške Monarhije u 19/20. stoljeću, da je 1918. u Puli i Rijeci trajao snažan revolucionarni pokret, da je Italija te godine okupirala velike dijelove Hrvatske, da je osnovana D'Annunizijeva Kvarnerska regencija i da su tu prvi put u svijetu u praksi isprobavane organizirane fašističke metode, da je osnovana Država Rijeka, da je osnovana samostalna KP Rijeka, da su Rapalskim ugovorom izgubljeni Istra i drugi naši krajevi, da je 1925/26. Tito u Kraljevici uspješno krenuo u vrh revolucionarnog pokreta, te da je uskoro osuđen na pet godina robije, da je Sisački partizanski odred bio prvi ne samo u Hrvatskoj već i u Jugoslaviji, da je Pavelić 1941. god. Italiji odstupio hrvatske krajeve, da padaju žrtve, npr. kerestinečke, da se do 1943. osnivaju pojedini odredi, brigade, NOO-i, itd., a zatim i divizije. Šteta da nije dodano mnogo više natuknica iz 1943, 1944. i 1945. godine, kao i o više značajnijih zbivanja i osoba, npr. o R. Boškoviću, F. Račkome, J. Pančiću, N. Tesli i F. Orlichu, kao i natuknica o osnivanju sveučilišta u Zagrebu, Osijeku, Rijeci i Splitu; potrebno je bilo spomenuti i navesti manifestacije jugoslavenskog odnosno međunarodnog značenja u SR Hrvatskoj: festivale filma u Puli, djeteta u Šibeniku, folkloru u Zagrebu, muzički u Grožnjanu, itd. Zatim, početak objavljivanja Hrvatske enciklopedije, te Enciklopedije Jugoslavije (kao početak i drugih enciklopedija). Navesti je trebalo i godinu otvaranja prvoga komunalnog kazališta u Evropi (Hvar), dva kapitalna objekta kulture — muzeja hrvatskih starina u Splitu i crkvenih umjetnina u Zadru, zatim datum otkrivanja spomenika u Jasenovcu, na Petrovoj gori, u Stubi, te — u god. 1987 — otvaranje Mimarina muzeja. Iz oblasti sporta trebalo je staviti sve svjetske i olimpijske prvake (i one u međuratnom razdoblju, te one iz toga doba koji su se nalazili u Istri, tadašnjoj Rijeci, pod talijanskom okupacijom), te evropska ili svjetska prvenstva, npr. mediteranske igre u Splitu, svjetske moto-trke u Rijeci, itd. Iz oblasti privrede trebalo je naznačiti osnivanje prvog arsenala Habsburške Monarhije (Kraljevica), početak uređenja Pule kao najveće ratne luke Habsburške Monarhije i jedne od najvećih na svijetu, osnivanje

Rafinerije nafte u Rijeci, početak rada Sisačke rafinerije i drugih velikih objekata prije i poslije rata, godinu puštanja u promet prvoga autoputa, te jugoslavenskog i međunarodnog naftovoda (s početkom u Omišlju), svakogodišnju izložbu RAST Yu, izgradnju najvećih brodova na svijetu u Puli; itd. Iz oblasti prometa tu su prva željeznička pruga; prvi aerodrom; prvi autoput; prva elektrificirana željeznička pruga; Titov most — najveći te vrste na svijetu. Iz oblasti zdravstva: prvo presađivanje bubrega u Jugoslaviji, i sl. pothvati jugoslavenskog odnosno još šireg značenja. Naravno, sve su ove primjedbe vezane uz uvjet da opseg Kronologije ostane onakav kakav jest, u suprotnome prvi dio knjige trebalo je radikalno smanjiti ili, pak, proširiti spomenutim sadržajima.

Knjiga će privući pažnju javnosti — i naše, i strane. Veoma afirmirana izdavačka kuća »Motovun« već je objavila — i na više stranih jezika — niz sličnih izdanja, s izvanredno uspelim fotosima, točnije rečeno s pravim malim umjetničkim remek-djelima. Praksa je toga izdavača da svojim fotografima zada samo okvirnu temu ili da, pak, naruči niz slika koje i ne moraju sadržajem striktno pratiti tekst; dovoljno je da ga makar izdaleka ilustriraju, a bitna je kvaliteta samih fotografija. Dovoljno je reći da pojedini sadržaji upravo fasciniraju svojom ljepotom. Uz to, treba naglasiti i neobičnost naslovne omotnice — obično se u dosadašnjim sličnim izdanjima objavljivala neka slika iz unutrašnjosti kopnene Hrvatske ili iz dalmatinskog dijela Primorja SRH. Ovdje je, međutim, objavljena fotografija Rovinja u Istri, snimljena iz neobičnoga mjesta — sa znatne visine. Ta slika ne samo što je uspješni fotografski, tehnički i umjetnički pothvat već je to i svojevrsni povijesni, prekretnički događaj: Rovinj je do rata bio talijansko uporište, a i danas je jedan od jakih centara naših Talijana, pripadnika naše talijanske narodnosti. I taj čin pokazuje zrelost naše zemlje, sadašnjega trenutka i snage društvenog, političkog i nacionalnog razvoja. Već i ta činjenica govori s kakvim je tendencijama Milan Rakovac, i sam Istranin, kretao u ostvarenje ovoga velebnog djela.

Petar Strčić

OLIVERA MILOSAVLJEVIĆ, *Radnički saveti u Beogradu 1949—1953, Istarski arhiv, Beograd 1983, 145 str.*

Sustavnije istraživanje poslijeratnog razdoblja, započeto u jugoslavenskoj historiografiji prije desetak godina, daje i prve, ozbiljne i značajne rezultate. Pretežno bavljenje, uglavnom, razvojem i djelovanjem političkih organa i organizacija, te pitanjima obnove zemlje u neposrednom poratnom razdoblju dalo je veći broj monografskih radova u kojima se rekonstruira i problematizira rad Komunističke partije, Narodnog fronta, društveno-ekonomski razvoj pojedinih republika i dr.

Studija Olivera Milosavljević vrijedan je prilog proučavanju samoupravljanja na osnovi istraživanja ideje i prakse radničkih savjeta. Rad je koncentriran na analizu rada prvih, eksperimentalnih radničkih savjeta (formiranih prema Uput-